

Agata Butarewicz

Mentoring wsparciem w trudnej codzienności młodzieży objętej instytucjonalną formą opieki zastępczej w Białymstoku

Wstęp

Codziennosc to kategoria złożona, którą trudno jest zdefiniować. „Codziennosc jest naturalnym (realnym), ale i wirtualnym terytorium oscylowania między zadomowieniem, oswajaniem miejsc i czynności a niepewnością, obcością, niespodziewanymi zjawiskami, zaufaniem a nieufnością (wobec siebie i otoczenia), przyzwyczajeniem i rutyną a nowatorstwem”¹. Na codzienność młodego człowieka składa się wiele elementów m.in.: dom, szkoła, zainteresowania, czas wolny. To czy codzienność jest zwyczajna, spokojna, „normalna” zależy w dużym stopniu od domu, w którym dziecko się wychowuje. Wchodzenie w dorosłość młodego człowieka uwarunkowane jest przede wszystkim tym, jak wygląda jego dom, relacje z najbliższymi, wzorce wyniesione z rodziny pochodzenia. W kochającej, wspierającej rodzinie osoba usamodzielniająca się ma ułatwiony start. Dzieci i młodzież objęte pieczą zastępczą to grupa osób potrzebująca wsparcia, gdyż w wyniku wychowywania się poza rodziną utrudniony jest ich prawidłowy rozwój. Według danych Fundacji „Dzieci Niczyje” stale wzrasta wskaźnik dzieci wychowywanych poza rodziną². Umieszczanie dziecka w pieczy zastępczej wiąże się z kierowaniem go do placówki opiekuńczo-wychowawczej, bądź też innej rodziny. Opiekę nad dzieckiem i rodziną reguluje ustawa z dnia 9 czerwca

---

¹ M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, *Codziennosc w szkole. Szkoła w codzienności*, [w:] *Wychowanie: pojecia, procesy, konteksty*, M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), t. 5, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010, s. 11.

² M. Kolankiewicz, M. Rożen, *Dzieci poza rodziną, Dziecko krzywdzone. Dzieci się liczą*. „Informacje o stanie zagrożenia bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce” 2011, nr 3 (36), Wydawnictwo Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2011, s. 99.

2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej³. Codziennosc osoby wychowującej się poza własną rodziną jest trudna, złożona i niekiedy obfitująca w liczne problemy. Z badań wynika⁴, że dzieci wychowywane w rodzinnych formach pieczy zastępczej mają lepsze warunki do prawidłowego rozwoju (zbliżone do domowych). W opracowaniu koncentrują się natomiast na wychowankach instytucjonalnych form opieki zastępczej, którzy w szczególności potrzebują pomocy i wsparcia w pokonywaniu codziennych trudności oraz w procesie usamodzielnienia.

W artykule prezentuję wybrane wyniki badań jakościowych przeprowadzonych wśród wychowanków pieczy zastępczej w Białymstoku. Według badań, młodzi ludzie wychowujący się zwłaszcza w instytucjonalnych formach opieki zastępczej nie posiadają wystarczającego wsparcia, nie mają w swoim otoczeniu bliskich osób. Proponuję więc zastosowanie wobec nich mentoringu. W moim przekonaniu, implementacja mentoringu jako metody wspierania rozwoju ludzi młodych wobec młodzieży objętej pieczą zastępczą ma szansę zmienić losy wychowanków, pomóc im w radzeniu sobie z trudną codziennością, a także ułatwić proces usamodzielnienia.

Charakterystyka wychowanków pieczy zastępczej

Młodzież pozostająca w pieczy zastępczej to grupa specyficzna ze względu na szereg czynników uniemożliwiających bądź ograniczających jej harmonijny i zrównoważony rozwój. I choć zdarzają się osoby, które mimo swojej trudnej sytuacji życiowej mają ambicje, potrafią realizować swoje plany i marzenia, to jednak znakomita większość wybiera tę łatwiejszą drogę, niekiedy dysfunkcyjną i patologiczną, najczęściej wzorem swoich rodziców. O takich dzieciach mówi się „trudne”. Dzieci jednak nie rodzą się trudne, stają się takie w toku dorastania w dysfunkcyjnych rodzinach. Rodzina jako podstawowa komórka społeczna pokazuje dziecku świat. Jak wygląda świat, który eksploruje dziecko zależy od rodziców i najbliższego otoczenia. Interesujące jest to, że większość dzieci i młodzieży objętej pieczą zastępczą ma swoje rodziny, zaledwie 2% stanowią naturalne sieroty. Pozostałe 98% to dzieci,

³ Dz. U. 2011 nr 149 poz. 887.

⁴ Raport z badań zrealizowanych w ramach projektu „Innowacyjny system wsparcia wychowanków instytucji opieki zastępczej w Białymstoku”, http://mentoring.pl/images/5604_feit_raport_akceptacja4.pdf [10.09.2012].

których rodzice mają odebrane lub ograniczone prawa rodzicielskie⁵. Większość dzieci przebywających w placówkach bądź rodzinnych formach opieki trafia tam ze względu na niewydolność wychowawczą rodziców, patologie w rodzinie, uzależnienia, przemoc. Badani wychowawcy opieki zastępczej wskazują na liczne problemy, z którymi dzieci do nich przychodzą takie jak PTSD (*post traumatic stress disorder*) – zespół stresu pourazowego, FAS (*fetal alcohol syndrome*) – alkoholowy zespół płodowy, RAD (*reactive attachment disorder*) – syndrom zaburzenia więzi⁶. Na skomplikowaną, złożoną sytuację życiową wychowanków wpływa wiele czynników, m.in.: zerwane bądź zaburzone relacje z rodzinami, wychowywanie się poza rodziną, traumatyczne doświadczenia życiowe. Codziennosc dzieci i młodzieży pozostających w pieczy zastępczej jest niezwykle trudna, gdyż znajdują się oni w grupie podwyższonego ryzyka w zakresie stosowania używek, agresji, przemocy. Ponadto, narażeni są na wtórną wiktyimizację oraz urazowość także po umieszczeniu w pieczy zastępczej. Przebywając w placówce wychowankowie doświadczają przemocy, agresji. Co więcej, są grupą wymagającą stałego motywowania do nauki, pracy, z uwagi na brak wiary we własne możliwości i niską samoocенę, a w związku z tym mającą problemy z wejściem i odnalezieniem się na rynku pracy. Na konkurencyjność młodzieży objętej pieczą zastępczą na rynku pracy wpływa niski poziom kapitału osobistego, społecznego, niewystarczające poczucie wsparcia społecznego, a także niesprzyjające warunki systemowe. Kapitał osobisty młodzieży objętej pieczą zastępczą, rozumiany jako wiedza, umiejętności i doświadczenie nabywane poprzez edukację, jest niedostateczny. Aspiracje wychowanków są zazwyczaj niskie, znaczna większość wybiera szkoły zawodowe. Niski jest także kapitał społeczny wychowanków, a więc sieć relacji, kontaktów z innymi ludźmi, które mogą ułatwić zdobycie doświadczenia, a w konsekwencji zatrudnienia. Niesatysfakcjonujący poziom kapitału społecznego wychowanków pieczy zastępczej warunkują m.in.: trudności z zaufaniem osobom dorosłym, spędzanie czasu we własnym gronie, negatywny wpływ rówieśników, brak chęci rozwijania zainteresowań poprzez zorganizowane formy zajęć, niewielkie zainteresowanie praktykami, stażami czy też wolontariatem. Młodzież przebywająca w pieczy zastępczej to grupa, która szczególnie potrzebuje wsparcia społecznego. Z badań wynika, że w otoczeniu wychowanków bardzo często brakuje

⁵ *W Polsce nie ma sierot?*, <http://www.mikolaj.org.pl/pl/component/content/article/1-aktualnosci/409-wpolsceniemasierot> [11.09.2012].

⁶ Raport z badań zrealizowanych w ramach projektu „Innowacyjny system wsparcia wychowanków instytucji opieki zastępczej w Białymstoku”, http://mentoring.pl/images/5604_feit_raport_akceptacja4.pdf [10.09.2012].

ważnych dla nich dorosłych, od których otrzymywaliby wsparcie. Widać jednak, że wychowankowie rodzinnych form opieki doświadczają stosunkowo większego wsparcia niż ich rówieśnicy z placówek. Kolejny element wpływający na konkurencyjność młodzieży na rynku pracy stanowią uwarunkowana systemowe, czyli zewnętrzne czynniki, które mogą ułatwić lub ograniczać możliwości rozwoju. Obecnie funkcjonujące rozwiązania nie tworzą mechanizmów, które pozwoliłyby zbudować spójny system wspierania rodziny i opieki nad dzieckiem i rodziną, nie rozwiązują problemów oraz nie zaspakajają potrzeb wychowanków, zwłaszcza instytucjonalnej opieki zastępczej. Zdaję sobie sprawę z tego, że przedstawiona tu fragmentarycznie i syntetycznie charakterystyka wychowanków pieczy zastępczej nie jest wyczerpująca. Podkreśliłam jednak te elementy, które czynią codzienność wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej szczególnie trudną i złożoną.

Charakterystyka mentoringu

Termin mentoring pochodzi z języka greckiego, gdzie oznacza ‘trwały, nieprzerwany’⁷. Ponadto Mentor to imię postaci pochodzącej z mitologii greckiej. Mentor był mieszkańcem Itaki, przyjacielem Odyseusza. Odyseusz, wyruszając na wojnę trojańską, pozostawił swego syna – Telemacha oraz cały swój dom pod opieką Mentora. Dzięki mądrości życiowej i doświadczeniu, stał się on wspaniałym opiekunem i wychowawcą Telemacha. Zapisał się w kartach historii jako doradca, przewodnik, wychowawca, wcielenie mądrości życiowej i doświadczenia.

Mentoring oznacza „partnerską relację między mistrzem a uczniem, zorientowaną na odkrywanie i rozwijanie potencjału ucznia. Opiera się ona na inspiracji, stymulowaniu i przywództwie. Mentoring obejmuje także doradztwo, ewaluację oraz pomoc w programowaniu sukcesu ucznia”⁸. W mentoringu dzięki odpowiednim działaniom mistrza, uczeń poznaje siebie, rozwija swoją samoświadomość i dąży do samorealizacji. Mentoring pojawia się zazwyczaj w dwóch kontekstach: biznesowym i społecznym. Zdecydowanie bardziej popularny jest mentoring biznesowy. Pod koniec XX wieku rozwinął się, prowadzony głównie przez organizacje pozarządowe, mentoring społeczny. Jest on uznaną, sprawdzoną i popularną metodą wspierania rozwoju ludzi młodych, jednocześnie ułatwia rozwiązanie wielu problemów spo-

⁷ G. Dennis, *Mentoring*, „Consumer Guide” 1993, nr 7.

⁸ S. Karwala, *Model mentoringu we współczesnej szkole wyższej*, Nowy Sącz 2007, s. 67, <http://mentoring.com.pl/Mentoring.pdf> [21.08.2012].

łecznych. Michael Gerson z U.S. News and World Report nazwał mentoring „największym odkryciem w dziedzinie polityki społecznej XX-tego wieku”⁹.

Mentoring jest prostym rozwiązaniem, które można zastosować niemal w każdej dziedzinie życia. Podkreśla wartość człowieka, pokazuje możliwości pomagania innym oraz korzyści płynące ze spotkania z drugim człowiekiem. Ze względu na szerokie pole stosowania mentoringu, badacze nie są zgodni co do jego definicji, dlatego istnieje ich tak wiele. Mentoring często niesłusznie utożsamiany jest z coachingiem, doradztwem, a nawet sponso-ringiem. Mentoring, w przeciwieństwie do coachingu, nie przejawia skłonności do utowarowienia, prawdopodobnie ze względu na swoje holistyczne, edukacyjne i wolontarystyczne korzenie¹⁰.

Aktualnie funkcjonującym i bardziej popularnym modelem mentoringu, zarówno w sferze społecznej, jak i środowisku pracy, jest mentoring rozwijający (*developmental mentoring*), który zakłada, że rolą mentora jest pomoc uczniowi (*mentee*) w osiągnięciu etapu, w którym jest on w stanie samodzielnie kierować swoim rozwojem, a także samodzielnie pozyskiwać pomoc i znajdować źródła potrzebnej mu wiedzy. Doświadczenie i mądrość mentora mają większe znaczenie niż jego pozycja czy wiek. Model ten pojawił się w opozycji do modelu mentoringu patronackiego (*sponsorship mentoring*), który podkreśla wykorzystanie siły, autorytetu i wpływów mentora na podopiecznego.

Mentoring sytuuje się w teorii służb społecznych. Służba społeczna jest to „sieć powiązanych ze sobą służbowo lub funkcjonalnie albo pozostających w układach komplementarnych urzędów, organizacji pozarządowych, niesformalizowanych grup zadaniowych lub pojedynczych osób, które z profesjonalnego obowiązku, na zasadzie wolontariatu czy z własnej woli i własnym sumptem realizują w granicach swojej kompetencji, pod kontrolą prawa lub tylko sumienia, działania polegające na pomaganiu jednostkom i grupom społecznym w odzyskaniu poczucia własnej wartości, unikaniu skutków bezradności, w usprawnieniu bądź odzyskaniu zdolności społecznego funkcjonowania przez odpowiednio dobrane czynności wspierające, wyřeczające, ochraniające lub rehabilitacyjne czy korekcyjne, a także na tworzeniu

⁹ D. McGill, A. Kuriene, E. Pekute, P. Konczewski, *Standardy i praktyka programu Starszy Brat Starsza Siostra*, Warszawa 2001, s. 12.

¹⁰ B. Garvey, P. Stokes, D. Megginson, *Coaching and Mentoring. Theory and Practice*, SAGE, Londyn 2009, s. 22.

makrostrukturalnych i środowiskowych warunków potrzebnych do osiągnięcia tych celów”¹¹.

Jedną z koncepcji, która doskonale wpisuje się w tematykę mentoringu jest koncepcja sił społecznych. Siły społeczne (ludzkie) to zespół określonych czynników i wartości funkcjonujących w środowisku, w postaci jednostkowych lub zbiorowych, jawnych lub ukrytych uzdolnień wyrażających się w pozytywnym działaniu¹². Według Heleny Radlińskiej, pojęcie sił wiąże się z trzema ważnymi, szczególnie dla praktyki pedagogicznej, zagadnieniami: kompensacyjną funkcją wychowania, polegającą na wykrywaniu potencjalnych możliwości oraz niwelowaniu braków środowiska życia wychowanków, a także wspomaganie ich rozwoju, w przypadku gdy znajdują się oni w niekorzystnej sytuacji społeczno-wychowawczej; funkcją animacyjną spełnianą przez jednostki i grupy szczególnie aktywne i zaangażowane w realizację pozytywnych idei oraz z funkcją integracyjną w określonej grupie. Koncepcja budzenia sił ludzkich ma na celu pomaganie w osobistym i społecznym usamodzielnianiu się członkom społeczeństwa potrzebującym tej pomocy. Ponadto, celem tej koncepcji, jak również innych teorii edukacyjnych, jest budzenie aktywności poznawczej uczących się oraz umożliwianie im kontroli nad własną pracą¹³. Inną koncepcją, zbliżoną znaczeniowo do budzenia sił ludzkich, jest empowerment. Jest ona ukierunkowana na przywracanie sił, kompetencji, możliwości tym, którzy z różnych przyczyn zostali przesunięci na margines życia społecznego. Empowerment doskonale wpisuje się w problematykę mentoringu, w którym jednym z zadań mentora jest wydobywanie z podopiecznego jego potencjału oraz przywracanie wiary w jego możliwości.

Założenia metodologiczne badań

Badania jakościowe, których celem była diagnoza sytuacji wychowanków i wychowawców pieczy zastępczej w Białymstoku zostały przeprowadzone przez zespół badaczy (w którym uczestniczyłam) z Zakładu Pedagogiki Porównawczej, Wydziału Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach projektu „Innowacyjny system wsparcia wychowanków instytucji opieki zastępczej w Białymstoku”. Projekt realizowany przez bia-

¹¹ M. Porowski, *Służba społeczna*, [w:] *Słownik socjologiczny*, K. Olechnicki, P. Załęcki (red.), Graffiti BC, Toruń 2002, s. 270.

¹² H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Ossolineum, Wrocław 1961, s. 33.

¹³ J. Szmagałski, *Siły ludzkie*, [w:] *Słownik socjologiczny*, op. cit., s. 269.

łostocką Fundację Edukacji i Twórczości w partnerstwie z miastem Białystok i współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Rolę konsultanta metodologicznego w badaniach pełniła prof. dr hab. Agata Cudowska. Badaniami, przeprowadzonymi w styczniu i lutym 2012 roku, objęto łącznie 69 osób – wychowanków i wychowawców instytucjonalnych i rodzinnych form pieczy zastępczej w Białymstoku, w tym 31 wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych w wieku 15-19 lat. Przedmiotem badań była sytuacja życiowa wychowanków Wielofunkcyjnych Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych „Jedynka” i „Dwójka”, Pogotowia Opiekuńczego oraz wychowanków pozostających w rodzinnych formach opieki zastępczej w Białymstoku. Ze względu na charakter badań próba została dobrana w sposób celowy, reprezentatywny ze względu na cechy populacji generalnej reprezentowane w badanej próbie. Podmiotem analiz uczyniliśmy nie tylko wychowanków, ale także wychowawców pieczy zastępczej. Podjęte problemy badawcze oscylowały m.in. wokół takich kwestii, jak: potrzeby i problemy wychowanków i wychowawców pieczy zastępczej, aspiracje zawodowe, wizja przyszłości, poczucie wsparcia wychowanków. Poddaliśmy rozpoznaniu szereg zmiennych, które określają sytuację życiową badanych wychowanków, m.in.: sposób i stopień zaspokojenia materialnych i niematerialnych potrzeb wychowanków, ich aspiracje zawodowe, wiedzę o rynku pracy, zainteresowania badanych wychowanków, obraz siebie i Innych, formy spędzania czasu wolnego, wizja własnej przyszłości, problemy, z jakimi borykają się badani wychowankowie. Badania terenowe miały charakter diagnostyczny, projektujący i środowiskowy, prowadzone były za pomocą metody etnograficznej, gdyż dotyczyły instytucji i sytuacji społecznych. Wykorzystano następujące techniki badawcze: wywiad indywidualny, test zdań niedokończonych, analizę dokumentów oraz obserwację jawną. Zastosowano odpowiednie do technik badawczych narzędzia: kwestionariusze wywiadów z wychowankami oraz z wychowawcami i opiekunami, kwestionariusz testu zdań niedokończonych adresowany do badanej młodzieży, arkusz obserwacji dotyczący zachowań wychowanków instytucjonalnych i rodzinnych form opieki zastępczej w czasie wywiadów. Wywiady były nagrywane, a następnie poddane transkrypcji wielokrotnej, zorientowanej na problemy badawcze. Do analizy danych zastosowano koncepcję zaproponowaną przez Matthew B. Milesa i A. Michael Hubermana¹⁴, która składa się z trzech elementów: redukcji danych, reprezentacji danych oraz wyprowadze-

¹⁴ M. B. Miles, A. M. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, przeł. S. Zabielski, Trans Humana, Białystok 2000.

nia i weryfikacji wniosków. Redukcja danych to proces selekcji, upraszczania i przekształcania danych, które mają postać notatek terenowych lub transkrypcji. Reprezentacja danych polega na ich kompresji i graficznym przedstawieniu w postaci matryc, sieci, grafów, wykresów, dzięki czemu możliwa jest dalsza analiza lub wyprowadzanie wniosków. W toku analizy badacz dostrzega regularności, wzory, wyjaśnienia, ponieważ wyprowadzanie i weryfikacja wniosków odbywa się nieustannie w procesie analizy. Trzy etapy analizy danych są ze sobą powiązane, a czasami przenikają się wzajemnie. Analiza jakościowa w tym ujęciu jest procesem ciągłym, w którym badacz płynnie przechodzi pomiędzy poszczególnymi jego etapami.

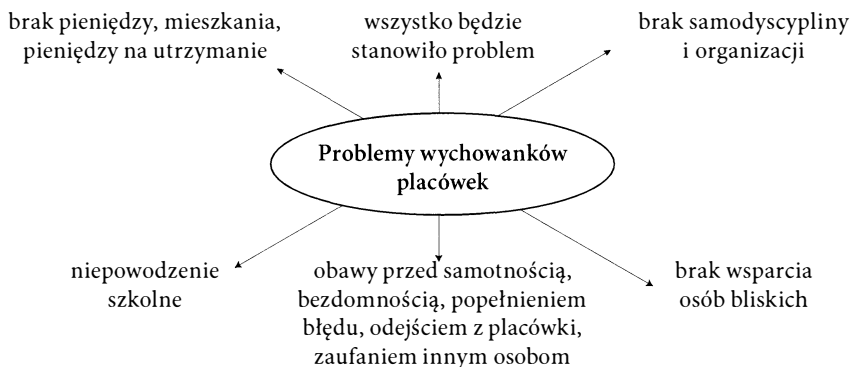
Wyniki badań

Z uwagi na podjętą w artykule problematykę codzienności, odnoszę się tu jedynie do wybranych fragmentów badań dotyczących codziennych problemów w zakresie usamodzielnienia młodzieży w wieku 15-19 lat objętej instytucjonalną pieczęią zastępczą, a także ich samooceny odnośnie posiadanego wsparcia społecznego. Niewątpliwie na trudną codzienność wychowanków placówek wpływ mają liczne problemy, jakich doświadczają. Sposób postrzegania problemów przez młodzież, a także ich rodzaj, stanowią ważne wskazówki do pracy dla wychowawców. Problemy jakich doświadczają wychowankowie utrudniają proces usamodzielnienia się. Tylko część badanych wychowanków placówek wielofunkcyjnych nie ujawnia żadnych problemów. Czy rzeczywiście nie mają problemów, czy jest to przejaw myślenia życzeniowego – „wszystko będzie dobrze” lub może brak umiejętności planowania przyszłości, myślenia o niej i skupianie się wyłącznie na dniu bieżącym, jest kwestią dyskusyjną. Analiza wypowiedzi wychowawców sugeruje, że są to raczej deklaracje wychowanków. Niektóre osoby z kolei nie potrafią wskazać konkretnych trudności lub uogólniają swoje obawy na wszystkie sfery życia: „Czasami boję się, że mi się nie uda”; „Bałabym się, że sobie nie poradzę, w przyszłości, w życiu dorosłym”; „Czasami boję się, że nie poradzę sobie z losem”. Problemy pozostałych wychowanków można podzielić na dwie grupy: problemy wynikające z obaw o możliwość zabezpieczenia swojej egzystencji oraz problemy intra i interpersonalne. Oto kilka wypowiedzi charakterystycznych dla problemów z pierwszej grupy: „Najbardziej boję się, że nie wystarczy mi pieniędzy na opłacenie, na jedzenie, żeby nie stracić mieszkania, boję się, że jak wyjdę to będę bezdomna; Bałabym się, że sobie nie poradzę, (...) , że nie znajdę pracy, mieszkania; Pieniądże, na pieniądzech

wszystko jest oparte”. Wśród wypowiedzi typowych dla problemów wynikających ze sfery intrapersonalnej oraz interpersonalnej (np. obawy przed popełnieniem błędu, poczucie osamotnienia, brak wsparcia w przyszłości, obawa przed zaufaniem innym osobom) znalazły się takie jak: „Czasami boję się, że będę sama”; „Jestem zaradna. Gdybym miała gdzie pójść, to bym sobie poradziła. To są problemy zewnętrzne. Ja nie jestem leniwa, ani nic. Trudno jest wejść w dorosłość. Czasami boję się, że nie dam sobie rady”; „Jest mi tu dobrze i trudno będzie tak odejść z dnia na dzień. Przygnębia mnie to, że będę musiał opuścić placówkę. Ja sam nie mam problemów”. Sieć 1 zawiera najczęściej pojawiające się wskazania w zakresie problemów badanej młodzieży.

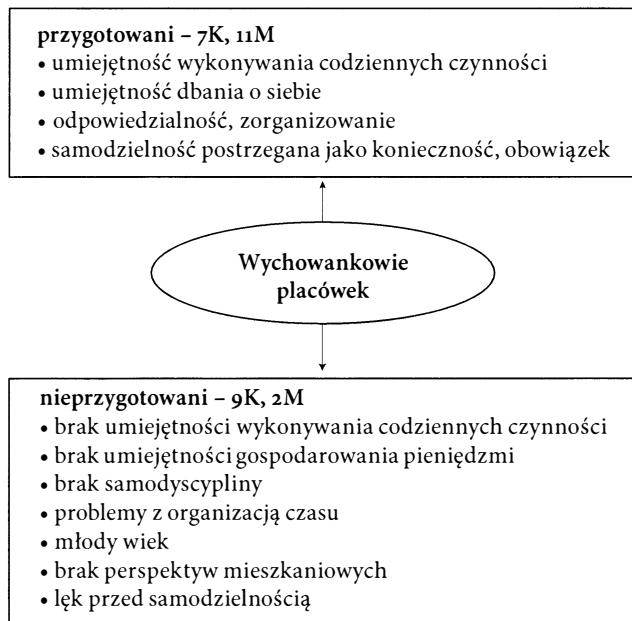
Sieć 1. Problemy wychowanków placówek w zakresie usamodzielnienia

Źródło: badania własne.

Jednym z kluczowych zadań wychowawców placówek wielofunkcyjnych jest przygotowanie młodzieży do dorosłego, samodzielnego życia oraz pomoc w rozwiązywaniu problemów z tym związanych. Wyniki badań pokazują, że nieznaczna większość wychowanków placówek wielofunkcyjnych jest gotowa, by rozpocząć samodzielne życie (Sieć 2). Przygotowanie do samodzielności wychowankowie postrzegają poprzez umiejętność wykonywania codziennych czynności domowych. Oto charakterystyczne wypowiedzi badanych: „Dużo umiem. Gotować, sprzątać potrafię. No i tak myślę, że bym sobie dała radę”; „Jestem samodzielny, sam mieszkam (mieszkanie usamodzielniające). Tutaj wszystko robimy sami”.

Sieć 2. Przygotowanie do samodzielności w ocenie wychowanków placówek

Źródło: badania własne.

Wychowankowie, którzy nie czują się przygotowani do samodzielnego życia argumentują to zazwyczaj tym, że nie potrafią wykonywać codziennych czynności takich, jak pranie, gotowanie, sprzątanie czy też gospodarowanie pieniędzmi. Niektórzy wskazują na swoje cechy interpersonalne, które utrudniają im codzienne funkcjonowanie oraz proces usamodzielnienia takie, jak: brak samodyscypliny czy nieumiejętność zarządzania czasem.

Dorastająca młodzież przebywająca w pieczy zastępczej to grupa, która ze względu na trudną sytuację i liczne problemy szczególnie potrzebuje wsparcia społecznego. Każde ludzkie działanie, ukierunkowane na pomoc drugiej osobie można nazwać wsparciem społecznym. W literaturze rozróżnia się pięć głównych rodzajów wsparcia społecznego: emocjonalne – polegające na dawaniu komunikatów werbalnych świadczących o akceptacji drugiej osoby, wartościujące – polegające na udzielaniu komunikatów wartościujących, instrumentalne – dostarczanie konkretnej pomocy, świadczenie usług, informacyjne – udzielanie rad, porad, informacji oraz duchowe – występujące wtedy, gdy pomimo wsparcia w innych formach jednostka nadal pozostaje

w sytuacji bez wyjścia¹⁵. Wśród badanych wychowanków placówek niewiele ponad połowa deklaruje posiadanie wsparcia. Aż 13 wychowanków placówek (6K, 7M) nie odczuwa wsparcia ze strony innych osób. Wśród wychowanków, którzy deklarują posiadanie wsparcia, osobami wspierającymi są najczęściej członkowie rodziny. Wsparcie ze strony innych osób jest szczególnie ważne w momentach trudnych, kryzysowych, gdy jednostka nie jest w stanie sama poradzić sobie z sytuacją, w której się znajduje. Takiego wsparcia w sytuacji trudnej oczekuje 25 wychowanków placówek. Sceptycyzm młodzieży w zakresie oczekiwania pomocy wynika najczęściej ze złych doświadczeń z przeszłości, braku zaufania do innych osób. Na potwierdzenie takiego stanu rzeczy przytaczam fragmenty wypowiedzi wychowanków placówek: „Nie, ja bym liczył tylko sam na siebie”; „Sama bym sobie poradziła, w tych czasach nie można na nikogo liczyć”.

W wyniku badań dostrzeżono niezaspokojenie istotnej potrzeby posiadania osoby bliskiej wśród młodzieży przebywającej w placówkach wielofunkcyjnych. Znakomita większość badanych wychowanków pieczy zastępczej dostrzega potrzebę posiadania osoby bliskiej. Większość z nich deklaruje posiadanie takiej osoby w swoim otoczeniu, jednak aż 12 wychowanków placówek aktualnie chciałoby nawiązać bliską relację z drugą osobą: „Chciałabym mieć taką osobę, bo byłoby się komu wyżalić”. Przypuszczać można, że osoby bliskie z otoczenia wychowanków nie spełniają ich oczekiwań, bądź też nie zaspakajają w pełni ich potrzeb afiliacji. Wśród wskazań na osoby bliskie najczęściej pojawiają się przyjaciele. Wychowankowie u osób bliskich szukają zazwyczaj wsparcia, oddania, szczerości, pomocy, zwracają także uwagę na to, czy osoby te są godne zaufania.

Zakończenie

Młodzież ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym jest grupą najbardziej podatną na korzystne działanie mentoringu¹⁶. Dlatego też aplikacja mentoringu wobec dorastających wychowanków pozostających w instytucjonalnej pieczy zastępczej jest zasadna. Dorosła, bardziej doświad-

¹⁵ S. Kawula, *Czynniki i sieć wsparcia społecznego w życiu człowieka*, [w:] *Pedagogika społeczna – dokonania – aktualność – perspektywy*, S. Kawula (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 128.

¹⁶ D. L. DuBois, B. E. Holloway, J. C. Valentine, H. Cooper, *Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta-analytic review*, „*American Journal of Community Psychology*” 2002, nr 30.

czona osoba, pełniąca funkcję mentora dla osoby usamodzielniającej się ma ogromną szansę zapobiec wykluczeniu społecznemu danej jednostki i pomóc w trudnej codzienności. Młodzi ludzie objęci pieczą zastępczą często nie mają wzorców, osób, które „wskazywałyby ślady, po których warto samodzielnie iść, ale na własne ryzyko i we własnym stylu, dla odsłonięcia jakiejś niedostępnej tajemnicy, dla pokonania nierozpoznanego celu czy wyzwania”¹⁷. Badania jakościowe przeprowadzone wśród wychowanków opieki zastępczej w Białymstoku w styczniu i lutym 2012 roku potwierdzają tę tezę. Wśród badanych niewiele ponad połowa wychowanków placówek wielofunkcyjnych deklaruje posiadanie wsparcia, warto byłoby więc zastosować wobec nich mentoring.

Młodej, rozpoczynającej dorosłe życie osobie pomoc mentora mogłaby okazać się nieoceniona. Świadomość istnienia osoby, na której można polegać, która wysłucha, ale nie będzie krytykować, która pokaże różne możliwości, ale nie nakaże jednej drogi, wpływałaby pozytywnie na funkcjonowanie społeczne. W prawidłowo egzystujących, pełnych rodzinach, to rodzice pełnią często role naturalnych mentorów, pomagając dzieciom w codziennych problemach, a także w procesie usamodzielnienia. Młodzież opuszczająca środowiska zastępcze, nawet jeżeli posiada swoje rodziny, zazwyczaj nie może liczyć na wsparcie i pomoc z ich strony. Mentor, dla którego losy podopiecznego nie byłyby obojętne, dla którego podopieczny byłby kimś ważnym, w ogromnym stopniu ułatwiłby proces usamodzielnienia się. Mentor, który koncentruje się głównie na wsparciu mentee, na wydobywaniu jego potencjału i wzmacnianiu podmiotowości, stwarza realne szanse na pomoc młodej osobie objętej pieczą zastępczą. Posiadanie osoby znaczącej, mogłoby zniwelować osamotnienie i bezradność, dzięki czemu przeżywanie trudnej codzienności byłoby łatwiejsze.

□

¹⁷ L. Witkowski, *Wyzwania autorytetu*, Impuls, Kraków 2009, s. 17.